

УДК 821.112.2-31Рем7Три.09

Н. А. Городнюк

ORCID: 0000-0002-6344-0551

СЕМАНТИКА АЛКОГОЛЮ ТА ОПОЗИЦІЯ РОМ – КОНЬЯК У РОМАНІ Е. М. РЕМАРКА «ТРИ ТОВАРИШІ»

У статті розглянуто семантику алкоголю у романі Е. М. Ремарка «Три товариші». Зокрема, з'ясовано, що переважна більшість сцен та епізодів роману маркована назвами численних алкогольних напоїв, знаками пиття і сп'яніння або неодноразовими вказівками на кав'ярні, ресторани, бари, шинки та пивниці, які постають домінантним хронотопом твору. Зазвичай семантика пиття у Ремарка розглядається у контексті проблематики «втраченого покоління» як душевна і/або фізична анестезія, що притуплює біль, сум, страх і розчарування внаслідок пережитого травматичного досвіду війни, а алкоголь – як засіб втечі від реальності і спосіб самозабуття (значна кількість епізодів підтверджує цю тезу). Але частина сцен пиття сповнена високого естетизму, виразно транслює семантику гедонізму (повнокровної насолоди смаковими якостями, кольоровою гамою, нюансами аромату тощо) та втілює естетику симпосіону. А алкогольні напої (як і їжа) постають єдиною доступною насолодою для героїв твору, способом смакувати миті і насолоджуватися радіщами цього життя. Опозиція «ром – коньяк» у романі «Три товариші» маркує семантично протилежні ситуації та епізоди: ром символізує першопочаток життя, народження та зародження усього нового, а коньяк (як дигестив) – закінчення, руйнацію та смерть.

Ключові слова: семантика алкоголю, опозиція «ром–коньяк», знаки пиття, естетизм, ольфакторна деталь, Е. М. Ремарк, роман «Три товариші».

DOI 10.34079/2226-3055-2023-16-28-66-84

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Критики та шанувальники творчості Е.М. Ремарка, а нині ще й розробники винних сайтів неодноразово зауважували розмаїття та значущість спиртних напоїв у текстах письменника: його герої споживають неймовірну кількість різноманітного алкоголю. Окремі напої виступають лейтмотивними образами творів: ром та коньяк – у романі «Три товариші», кальвадос – у «Триумфальній арці», вино – у романах «Життя в позику» та «Час жити і час помирати», горілка – у «Чорному обеліску».

Переважна більшість сцен та епізодів роману Е. М. Ремарка «Три товариші» маркована назвами численних алкогольних напоїв, знаками пиття і сп'яніння або неодноразовими вказівками на кав'ярні, ресторани, бари, шинки та пивниці, де зустрічаються і проводять час герої твору. На перший погляд, семантика пиття цілком прочитується у контексті проблематики «втраченого покоління» як душевна і/або фізична анестезія, що притуплює біль, сум, страх і розчарування внаслідок пережитого травматичного досвіду війни, а алкоголь – як засіб втечі від реальності і спосіб самозабуття. Справді, значна кількість епізодів підтверджує цю тезу. Але, як засвідчує текст роману, це дещо спрощена інтерпретація, яка не вичерпує усіх окреслених смислів. Більше того, значна частина сцен пиття сповнена високого естетизму і виразно транслює семантику гедонізму, а отже, повнокровної насолоди смаковими якостями, кольоровою гамою, нюансами аромату тощо. Як видається, алкогольні напої (як і їжа) постають єдиною доступною насолодою для героїв твору, способом смакувати миті і насолоджуватися радіщами цього життя. Водночас серед численних назв алкогольних напоїв у романі виразно переважають два – ром та коньяк – це ніби два смислові орієнтири, які маркують переважну більшість ситуацій, сцен та епізодів твору (часом вони поєднуються,

доповнюючи один одного, часом фігурують окремо). Припускаємо, що обидва напої, виступаючи маркерами концептів *любов* та *дружба*, втілюють все ж протилежні поняття: ром – першопочаток і смак життя, коньяк (як дигестив) – завершення, скороминущість життя та смерть. Обґрунтуванню цієї тези і присвячено цю статтю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість чільного представника літератури «втраченого покоління» Е.М. Ремарка неодноразово досліджувалася у різних аспектах як закордонними (Firda, 1993; Parvanova, 2003; Schneider, 1994), так і українськими (Затонський, 1999; Мохначова, 2009) літературознавцями. Але специфіка алкогольної образності митця досі не стала предметом літературознавчого аналізу, натомість привертала увагу здебільшого популярних видань та винних сайтів. Після розлогого переліку назв спиртних напоїв, характерних для того чи іншого роману письменника, висновки авторів здебільшого зводяться до таких тез: «Атмосфера післявоєнного часу, а в деяких пізніх творах і напередодні нової війни, концентрується навколо героїв Ремарка. Здається, що у їхній пристрасті до спиртного і лаконічності процесу пиття, позбавленого усякого навмисного характеру та подробиць, виявляється трагічність їхніх доль. Вони п'ють в улюблених кафе і випадкових барах, під жовтими тьмяними абажурами, вдень і вночі, у будь-якій компанії. Вони втрачені, але все-таки несуть у собі романтику доби» (Ефимочкина, 2021). Але подібні твердження видаються дещо поверховими, особливо це стосується лаконічності пиття та відсутності подробиць. На нашу думку, сцени вживання алкоголю у Ремарка виписані повнокровно, барвисто і розлого, з численними подробицями та візуальними й ольфакторними деталями, і в жодному разі не зводяться лише до трагізму буття «втраченого покоління», хоча багато в чому й зумовлені ним. Репрезентація алкогольних напоїв та сцен пиття часто виявляє високий естетизм та гедонізм, а часом – й актуалізує естетику симпосіону, що, безперечно, заслуговує на належне поцінування та ретельний аналіз.

Семіотика речового світу, зокрема семантика гастрономічної та алкогольної образності, останнім часом привертає особливу увагу літературознавців (див.: Городнюк, 2017), оскільки дає можливість поглянути на класичні тексти під новим ракурсом, побачити їх з іншого боку, відкривши нові смисли та збагативши деякими нюансами вже відомі, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета роботи – дослідити семантику алкоголю у романі Е. М. Ремарка «Три товариші». **Завдання роботи:** проаналізувати смислові маркери пиття та особливості семантики алкогольних напоїв у творі митця, розглянути опозицію «ром–коньяк» у тексті.

Виклад основного матеріалу. Семантикою алкоголю марковано більшість епізодів та діалогів роману Е. М. Ремарка «Три товариші», місцем дії виступають або автомайстерня хлопців із нескінченними запасами рому, джину та коньяку, або кімната оповідача з не меншими запасами спиртного, або кафе «Інтернаціональ», бар у Фредді, пивничка у Альфонса, численні заміські ресторанчики тощо. У крайньому разі, герої привозять спиртне з собою, передають, частують один одного тощо.

Вже перша сцена роману знижено-комічно маркована випивкою: літня прибиральниця автомайстерні Матильда Штос вижлуктила майже повністю пляшку коньяку Кестера («Той, що для клієнтів, ви, звичайно, не зачіпали, але оцей добрячий коньячок пана Кестера висмоктали мало не до дна» (Ремарк, б. д.)) і ледь тримається на ногах. Комічно виглядають і пояснення героїні, яка спершу виправдовується, а потім переходить у наступ, звинувачуючи господарів у зумисному спокушанні: «Людина – це ж тільки людина, та й годі... Спершу я тільки понюхала з пляшки... потім ковтнула трошечки, бо ж мене завжди чомусь нудить... а потім... потім біс мене, мабуть, попутав... А до того ж не слід бідну жінку на гріх наводити та пляшок тут наставляти...» (Ремарк, б. д.).

У знижено-комічний початок роману вплітається особиста сакральна-межова дата – день народження головного героя: Роберт на честь уродин пригортає Матильду багатолітнім ямайським ромом, чим остаточно приголомшує стару прибиральницю.

Лексеми та вислови *вискотала, набралася, проковтнула, осушила одним духом*, як і вказівка на дії героїні (вона топталася «з грацією бегемота», співала пісню про вірного гусара, похитувалася з мітлюю тощо) – все це актуалізує раблезіансько-карнавальний дискурс алкогольної образності у Ремарка, що неодноразово поставатиме у романі (наприклад, більш виразно в епізоді парі між директором крематорію та представником товариства скотопромисловців, хто більше з’їсть, випиваючи чи насухо, на святкуванні Різдва).

Спиртне фігурує і в наступному епізоді ревізії спогадів героя-оповідача з нагоди дня народження, але тут семантика алкоголю виразно трагічна. Так, Роберт згадує один із своїх днів народження під час Першої світової війни («1917 рік. Фландрія. Ми з Міддендорфом купили в солдатській лавці пляшку червоного вина. Хотіли посприжувати. Та не вийшло» (Ремарк, б. д.)), який закінчився дуже трагічно: під час інтенсивного обстрілу загинуло кілька друзів героя, а ввечері, коли під час перепочинку вони відкрили пляшку, почалась газова атака, і Міддендорф, у якого виявився несправним протигаз, у муках помер наступного ранку. Завершується цей епізод спогадів та рефлексування героя згадкою про горілку як засіб забути й уникнути травматичного досвіду: «Але краще про це не думати так багато. Особливо на самоті. Та й увечері теж. Бо тоді часом насувалось щось із минулого і дивилося на тебе мертвими очима. Та від цього рятувала горілка» (Ремарк, б. д.).

Знову ж таки, наступний епізод появи товаришів та привітання Роберта пов’язаний зі спиртним: Ленц і Кестер у жартівливій формі презентують йому захисний амулет та шість пляшок старого рому. Герой-оповідач помічає характерну деталь: «Під промінням вранішнього сонця вони (пляшки рому – *Н.Г.*) засвітилися янтарем» (Ремарк, б. д.). Надалі ми неодноразово матимемо нагоду переконатися, що в описі кольорової гами напоїв Ремарк часто звертається до барв та гри світлотіней дорогоцінних каменів – вбачаємо у цьому своєрідне переосмислення естетизму О. Вайлда у презентації речового світу, лише з тою відмінністю, що у німецького письменника репрезентантами краси і насолоди навколишнього світу постають не витвори мистецтва, книги, антикваріат чи коштовності, а спиртні напої, представлені як коштовності. Не дарма на зчудоване питання іменинника, де це Кестер їх дістав, той лиш зауважує, що «це була ціла історія». Причому ром у Ремарка постає не лише втіленням гастрономічно-смакової та візуальної насолоди, автор акцентує на довершеному ароматі шляхетного напою: коли увечері герої на честь Робертового свята відкривають одну з пляшок, «[а]ромат миттю наповнив усю майстерню.

– Боже мій милий! – вимовив Готфрід. Ми всі потягли носом повітря.

– Просто неймовірно, Отто. Треба вдатись до високої поезії, щоб підшукати гідні порівняння» (Ремарк, б. д.).

Тож теза про те, що солдати Першої світової війни призвичаїлися до дешевого та низькопробного рому, не знаходить свого підтвердження у тексті Ремарка (хоч приятель оповідача, колишній фронтовик Валентин Гаузер і зауважує, що «[р]ом для солдата – як молоко» (Ремарк, б. д.)): його герої розуміються на напоях і незмінно виявляють високий смак, насолоджуючись їх ароматом, смаковими властивостями, кольоровою гамою (так, Роберт із першого погляду безпомилково може визначити, що ром розбавлений). І навіть напиваючись, фіксують у пам’яті порядок та відтінки випитого.

Зав’язка твору – знайомство з Пат – відбувається під час святкування та ознаменоване питтям вищезгаданого рому (і не тільки рому). Епізод марковано гастрономічно-ольфакторною образністю – хлопці щиро радіють запахам та передчуттю смачної їжі: «З маленького готелю надходив запах смаженої печінки. Пахло й цибулею. Радість наповнила наші серця. / Ленц кинувся на ці запахи, побіг до готелю. Коли повернувся, обличчя його сяяло. / – Та ви б тільки глянули на цю смажену картоплю! Мерщій, бо найсмачніше з’їдять!» (Ремарк, б. д.). Їжа та напої тут, як і в багатьох інших епізодах твору (наприклад, яскраві гастрономічні сцени ласування бігосом з горілкою чи поїдання раків з молодим мозельським вином у пивничці Альфонса), актуалізує мотив насолоди.

Безпосередньо під час знайомства з Пат згадка про їжу увиразнює психологізм

ситуації, коли Роберт ніяковіє перед дівчиною і не знаходить слів, а Ленц, досвідчений у таких справах, йому не допомагає: «Знову виникла мовчанка. Дівчина, мабуть, подумала, що ми якісь дурні, але мені, хоч убий, нічого не спадало на думку. Ленц повів носом. / – Тушковані яблука, – сказав він з піднесенням. – До печінки та ще й тушковані яблука – делікатес! / – Безперечно, – погодився я, проклинаючи в душі нас обох» (Ремарк, б. д.).

В епізоді застілля, крім означених страв, фігурують такі спиртні напої: горілка («Вони вже сиділи коло столу. Саме ввійшла господиня, несучи печінку і смажену картоплю. На почин вона принесла ще й велику пляшку горілки» (Ремарк, б. д.)), презентований імениннику ром та джин. Якщо серед алкогольних напоїв горілка «відкриває» ситуацію за столом, ідучи «на почин», то структурно-семантичним центром алкогольного наративу був, безперечно, ром. Так, по-перше, знаки пиття (ідеться саме про ром) відтіняють внутрішній монолог оповідача: «Настрій був дивовижний. <...> Келих з ромом виблискував у мене в руці. Я пригадав ту записку, що вранці написав у майстерні. Тоді мені було трохи сумно. Тепер – ні. <...> Я відчував легеньке піднесення першої стадії оп'яніння, яке розігриває кров, яке я так любив, бо воно всьому непевному надає характер чогось пригодницького» (Ремарк, б. д.). По-друге, ром постає сюжетним знаком ситуації пиття – це, зокрема, вказівка на той факт, що суперник героїв по шосейних перегонах і конкурент за увагу Пат – водій б'юїка Біндінг «не вмів пити ром» і почав похитуватися вже після другої стопки: для чоловічої компанії це подвійна перемога – спершу на імпровізованих перегонах, потім – у випивці. Коли ж Ленц хоче з'ясувати, чи є щось між Біндінгом і Пат, то замовляє пляшку джину, яка стає приводом для переходу на «ти» між чоловіками. Так само спільна п'ятика та сп'яніння Біндінга, якому сідати за кермо, постає офіційним приводом узяти телефон Пат, щоб дізнатися, чи вони вдало дісталися додому, що й стає початком стосунків наших героїв.

Наступним виразно алкогольно маркованим топосом постає бар Фредді, схожий на барвистий освітлений корабель: «Коньяк лився золотавим струмом, джин виблискував аквамарини, а ром був, як саме життя. Ми прикипіли до наших табуретів коло стойки, хлюпотіла музика, життя здавалося таким прозорим і міцним, воно линуло в наші груди могутнім потоком; безрадісність наших мебльованих кімнат, де ніхто не чекав на нас, розпач боротьби за існування – все забуто, стойка бару була командним містком життя, а ми крізь бурю пливли у майбутнє» (Ремарк, б. д.). Образ бару-корабля, що пливе морем життя крізь житейські бурі головних героїв, є лейтмотивним у творі, а визначення життя (прозоре і міцне, що линуло потоком) безпосередньо актуалізує семантику алкоголю. Навіть згадка про каву на початку II частини постає з виразним алкогольним маркером, який недвозначно вказує на звички і спосіб життя героя-оповідача: «Моя хазяйка, пані Залевська, дозволила мені варити собі каву в кімнаті, її кавка була надто слабка. Особливо, коли звечора вип'єш спиртного» (Ремарк, б. д.).

Домашній бар Роберта включає широкий асортимент міцних напоїв. Так, в епізоді втішання після подружньої сварки сусіда Гассе він наливає останньому горілки («Я налив йому горілки. Він здригався всім тілом. Видно було, що йому от-от буде край» (Ремарк, б. д.)); трохи згодом, під час запрошення Робертом Гассе залишитися у його помешканні, аби трохи відпочити від сімейного життя, у цій сцені фігурують коньяк і ром («– Слухайте-но, Гассе, – сказав я, – сидіть тут у мене спокійненько, скільки вам захочеться. А мені треба йти. Коньяк – у шафі, якщо він вам більше до вподоби. А оце – ром» (Ремарк, б. д.)); а в одному з подальших епізодів заспокоєння Гассе після чергової сварки – лікер («Я дав йому кілька газет і недопиту пляшку лікеру “Кюрасо”, що ще відколи стояла в мене на шафі; неприємне, солодке питво, але йому згодиться, адже він на цьому не розумівся» (Ремарк, б. д.)). По-перше, солодке питво, як і будь-яка солодкавість у поведінці чи вираженні почуттів, глибоко огидні Робертові. По-друге, як бачимо, оповідач ставиться до Гассе із дещо зверхньою поблажливістю, себе вважаючи безперечним знавцем і поціновувачем справжніх якісних напоїв, який з першого погляду може визначити їхню якість. Про це свідчить і епізод першого візиту до помешкання Пат: героя безперечно

розчулює турбота дівчини, яка приготувала для нього пляшку його улюбленого напою, а той факт, що її одурено крамарем і «[р]ом був розбавлений, це я помітив зразу ж по кольору» (Ремарк, б. д.), свідчить про делікатність у ставленні до почуттів Пат: він, не змигнувши оком, п'є і нахвалює це питво.

У неділю після дня народження та знайомства з Пат Роберт вирушає у кафе «Інтернаціональ», де він працював тапером і яке часто ставало його «недільним пристановищем» (це один із лейтмотивних алкогольно маркованих часопросторових образів твору): «Зараз там не було нікого. Тільки кельнер, плоскостопий Алоїс, стояв за стойкою.

– Як завжди? – спитав він.

Я хитнув головою. Він приніс мені бокал портвейну, наполовину з ромом. Я сів до столу і бездумно дивився поперед себе. Велика смуга сонячного проміння простяглася скося крізь вікно. Вона засяяла на пляшках з напоями, що стояли на полицях. Черрі-бренді палала, як рубін» (Ремарк, б. д.). Гра сонячних променів на кольорах спиртного, особливо у зіставленні з дорожочінними каменями, постає у Ремарка одним із виявів краси і довершеності цього недосконалого світу.

Забігаючи наперед, зауважимо, що «портвейн, наполовину з ромом» – це «Порто-Ронко» – міцний коктейль із ямайського рому та портвейну, один з улюблених напоїв Ремарка, назва якого походить від швейцарського села поблизу Локарно, у якому жив, помер і був похований письменник. Митець вважається автором та популяризатором цього напою (Порто-Ронко..., 2021). У тексті роману він неодноразово згадується, підсилюючи семантику рому та збільшуючи частотність використання цього концептуального образу.

Вказівка на випивку вряди-годи зринає у внутрішньому мовленні героя. Так, суперечливі думки та почуття терзають Роберта перед першим дзвінком Пат («Подумав, чи не хочеться мені чогось випити. Ні, не хочеться» (Ремарк, б. д.)). Навіть оцінка Роберта пані Залевською містить алкогольні метафори: «де в інших людей серце, там у вас стирчить пляшка з горілкою» (Ремарк, б. д.), і ще: «Фройляйн Гольман, ви дивитесь на цього молодика, як на золоту вазу, а він – щонайбільше – позолочена пляшка з-під горілки» (Ремарк, б. д.).

Більшість другорядних персонажів також зображено або за випивкою, або за наливанням, або вже сп'янілими, наприклад, уже згадувана прибиральниця Матильда Штос, яку Роберт неодноразово частує ромом та через яку неодноразово потерпають запаси коньяку для клієнтів автомайстерні Кестера. Алкоголь постає своєрідним мірилом порядності героїні: «можна було лишити на столі скільки завгодно грошей – вона й не доторкнеться до них, – але на горілку кидалася, як кіт на сало» (Ремарк, б. д.). А квітуча слива пахне їй так само чудово, як старий ром.

Художник Фердинанд Грау, автор портретів померлих людей, фігурує в романі або за чаркою, або добряче напідпитку, незмінно тостуючись та висловлюючи поміж тостами свої філософські афоризми про людину, суспільство, покоління, дійсність, розвиток і занепад цивілізації. Практично усі його сентенції супроводжуються знаками пиття. «Ти від горілки лютієш, а я стаю людянішим. Ось у тому й різниця між нашими поколіннями» (Ремарк, б. д.), – так афористично він характеризує Робертові відмінність між їхніми поколіннями.

Колишній фронтовик і приятель Роберта Валентин Гаузер, який отримав спадщину і методично пропиває її, щоденно святкуючи своє повернення живим із війни («Він завше мусив пити до когось, я бачив уже, як він часом увечері десь у сільській пивниці пив до місяця або до бузкового куца. При цьому він згадував якийсь певний день з окопного життя, коли саме було дуже тяжко, і був вдячний за те, що ще живе й сидить ось тут» (Ремарк, б. д.)). Нерозривно з випивкою та частуванням пов'язані хазяїн пивнички Альфонс, кельнер Алоїс та бармен Фредді.

Епізодичні персонажі також марковані алкогольною образністю. Так, обер-

інспектора страхової автомобільної компанії Барзіга, який захоплюється колекціонуванням метеликів, Ленц пригощає чаркою вермуту, і увесь їхній подальший діалог маркований репліками випивання за відкритий Барзігом новий вид.

Алкогольна образність постає джерелом характеристики персонажів: наприклад, власника зоомагазину, у якому Роберт бере цуценя для Пат («од нього смерділо алкоголем так, ніби поруч був горілчаний завод» (Ремарк, б. д.)). Трагічна невлаштованість цього персонажа увиразнюється образом мавпи з надлюдською тугою в очах, яка постає єдиним товаришем по чарці господаря магазину.

Перше побачення з Пат також характеризується великою кількістю випитого алкоголю та низкою алкогольно маркованих топосів. Так, Роберт незатишно почувається у «типовій дамській кондитерській» і від хвилювання, невпевненості у собі та нав'язливого сусідства («Дебела жінка належала, мабуть, до товариства тверезості – вона так вирячила очі на моє вино, ніби це була стухла риба. Щоб її подратувати, я замовив ще одну порцію, а тоді й собі витріщив очі на даму» (Ремарк, б. д.)) він ще до зустрічі з дівчиною випиває три подвійні порції коньяку: спиртне виявляється його ширмою від неприємної компанії та безпардонного кельнера («Спересердя я одним махом випив свій коньяк» (Ремарк, б. д.)). Не затримуючись там, герої йдуть у бар Фредді, де Роберт почувається на своїй території, оскільки це звичне середовище для героя: «У барі я почував себе як удома. Коли ми входили, бармен Фред стояв саме за стойкою і протирав великі стопки до коньяку. Він привітався зі мною так, ніби бачив мене вперше і ніби це не він мусив два тижні тому ввести мене додому» (Ремарк, б. д.).

Герой-оповідач незмінно акцентує на візуальних та ольфакторних деталях сприйняття алкоголю та репрезентації закладів пиття. Щодо бару Фредді такі деталі, безперечно, позитивні: «У барі було свіжо і напівтемно. Пахло розлитим джином та коньяком. Запах був пряний – ніби від яловцю і хліба» (Ремарк, б. д.). Свіжість, напівтемрява та приємні аромати спиртного втілюють затишок та інтимність цього місця, недарма Пат так сподобалося бувати там.

Розмова Роберта і Пат рясно перемежована у тексті знаками пиття, вказівками на напої, закличками принести випити тощо. Пат замовляє сухе мартіні, а Роберт ром («– А мені – як завжди!»). Роберт інтенсивно п'є через страшенну ніяковість від присутності дівчини, від невиробленої звички спілкуватися з жінками (досі колом його спілкування були ресторани повії) та задля створення ілюзії невимушеності, – попри все це він смакує напоєм, оцінюючи його високі якості: «Ром був свіжий і міцний. Він мав присмак сонця. Цей напій заслуговував всілякої уваги» (Ремарк, б. д.). Автор акцентує велику кількість випитого оповідачем на першому побаченні: герой перебирає рому, щоб позбутися скутості, збентеження і сум'яття у присутності Пат. Паузи у розмові з дівчиною також заповнюються оповідачем питаннями та уточненнями щодо замовлення напоїв. Урешті перша тема розмови, при якій Роберт почувається більш-менш впевнено, це саме ром: «Ром... – почав я, зрадівши, що знайшов тему, на яку я можу говорити. – Ром не дуже-то розбирають, чи він добрий, чи ні. Це не просто собі напій, це скоріше друг. Друг, з яким легше жити на світі. Він змінює світ. А для цього ж і п'ють...» (Ремарк, б. д.). І хоч герой первинно декларує, що означення *смачний* щодо рому нерелевантне, але подальший перебіг сюжету і, зокрема, сцени, марковані цим алкогольним напоєм, вказують на протилежне: визначення *добрий ром* неодноразово постає у тексті, щоразу зринаючи з уст різних персонажів – і не лише другорядних чи комічних на зразок старої Штосихи, але й головної героїні. Так, під час драматичної відпустки героїв біля моря, коли у перший же день Пат морозить, після невдалих пошуків рому на віллі Роберт дістає Ленців гостинець («дві пляшки рому, пляшка коньяку і пляшка портвейну») та наливає дівчині. Зауважимо, що це один із небагатьох випадків, коли автор вказує і марку рому «Сент-Джемс» – до цього цієї честі був удостоєний лише «Бакарді» («– Ого! Та тут навіть ром «Сент-Джемс»! На хлопців можна звіритись! / Я відкупорив пляшку і линув у чашку Пат добрячу порцію рому» (Ремарк, б. д.)). Саме тоді Пат уперше дає оцінку ромові, можливо, не в останню

чергу просто для того, щоб не тривожити Роберта своєю хворобою: «Тепер мені вже краще. Добрий ром» (Ремарк, б.д.). Покращення стану дівчини герой-оповідач також приписує рому: «У неї таки справді вигляд став кращий. До очей повернувся звичайний блиск, уста порожевіли, шкіра матово миготіла. / – Як швидко в тебе відбуваються такі зміни – просто неймовірно! – зауважив я. – Це, напевно, так впливає ром» (Ремарк, б. д.). Пізніше вже смертельно хвора Пат висловлює бажання «випити чогось смачного», маючи на увазі ром. Саме ром та коктейлі на його основі, до яких Пат призвичаїлася у стосунках із Робертом, постають утіленням її смаку до життя.

На першому ж побаченні Пат розпитує Роберта про смак рому та доцільність його вживання і зрештою виявляє бажання скуштувати. Роберт постає її провідником у світ смаків та відтінків алкогольних напоїв, замовляючи їй «на почин» не свій звичний «надто міцний» ром, а коктейль «Бакарді» з ромом. Подальша розмова не артикульована у тексті – окреслюються лише відчуття героя та його внутрішня реакція на пиття: «Поступово все прибирало певної форми і звучання. Нерішучість зникла, слова з'явилися самі собою, а я не дуже-то й зважав на те, що говорив. Я пив собі й пив, відчуваючи, як насувається на мене, охоплює мене велика, м'яка хвиля, як беззмістовні сутінки сповнюються образами, як понад байдужими, сірими проявами існування таємниче виринає мовчазний натовп мрій. Стіни бару розсувалися, і раптом це вже був не бар, а якийсь куточок світу, затишний притулок, напівтемний бліндаж, навколо якого точилася одвічна бійка хаосу, в якому ми сиділи захovanі, загадково нав'язні один одному присмерком часу» (Ремарк, б. д.). Завдяки випитому герой почувується ніби інакшим – кращим і цікавішим, він вже не почувує тої болісної скутості у спілкуванні з Пат, але, провівши дівчину додому, усвідомлює, що забагато випив і через те міг справити на неї не найкраще враження, і спересердя картає себе за пиятику та за те, що не пам'ятає, що він їй наговорив. Фінал III частини також маркований алкоголем і по-чоловічому передбачуваний: «Я вернувся назад до бару і тепер уже напився як слід» (Ремарк, б. д.).

Розмова про сутність та оману кохання («свято квітучого дерева», за висловом Ленца) у IV частині супроводжується застіллям з коньяком, джином і ромом. Спершу Роберт відмовляється від випивки, оскільки тяжко картається за те, що перебрав на першому побаченні з Пат. Сентенції Ленца за чаркою швидко розвіюють його сумніви і терзання та налаштовують на позитив, спрямовуючи у конструктивне річище і змушуючи діяти. Психологічне відпруження Роберта засвідчує той факт, що він із полегшенням приєднується до узливань.

Епізод першої появи Пат у пивниці Альфонса відіграє вагому роль у розвитку почуттів героїв: Роберт купує новий галстук, позичає пальто Ленца та кадилак майстерні, щоб поліпшити враження дівчини про себе, і запрошує її у єдиний відомий йому фешенебельний ресторан «Виногроно», але та відмовляється, мовляв, там «чопорно і нудно». Натомість Пат почувується дуже органічно у звичному середовищі хлопців у Альфонса і невимушено приєднується до пропозиції Роберта пити горілку. Герої насолоджуються їжею та питвом: «Бігос був – самий смак! Я з'їв дві великі порції, та й Патріція Гольман з'їла значно більше, ніж я від неї сподівався. Мені дуже подобалось, що вона так добре підтримує компанію і відчуває себе в пивниці, як удома. Без церемоній вона випила з Альфонсом ще чарочку горілки» (Ремарк, б. д.). Після емоційно напруженого навчання Пат кермувати кадилаком, що значно зближує молоду пару, герої йдуть випити до бару Фредді. У тексті констатується, що вони «випили по чарці», – без конкретизації назв напоїв, але, ймовірно, йдеться про ром, на що вказує суттєве уточнення героя-оповідача: «Я пив тільки з лимонним соком. Боявся, щоб самого себе знову не збити на слизке» (Ремарк, б. д.). Адже саме ром (у жодному разі не коньяк!) подається з лимонним соком. Як бачимо, саме цей алкогольний напій маркує знайомство героїв, зародження та розвиток їхніх почуттів. Пізніше, вже після побачення з Пат, під час розмови з Ленцом, який усіяко підтримує друга у його залицяннях до дівчини, Роберт з полегшенням на душі замовляє свій улюблений ром.

Хвилювання і нетерпіння від довгоочікуваного візиту Пат до його старанно прикрашеної комірчини Роберт приховує за потрійною порцією рому («Хочу бути в ударі, – сказав я і спорожнив чарку з ромом» (Ремарк, б. д.)), а розмова з повією Розою про сутність кохання відбувається під чарочку анісової. Засмучений і розчарований від зруйнованих планів та відмови Пат зайти до нього, Роберт вперто відмовляється визнавати аромат квітів у міському саду, натомість, помітивши підпилого сторожа з пляшкою у кишені, ховається за удаваним відчуванням запаху алкоголю: «– Ні, тепер уже дещо відчуваю, – відповів я неохоче, – відчуваю добру, стару горілку» (Ремарк, б. д.). Алкоголь тут – через апеляцію до його запаху та до знижено-фізіологічних подробиць (гикавки та відригування підпилого сторожа) – постає ширмою для приховування почуттів героя за маскою зниження, удаваного знецінення та цинізму. Та після несподіваного, але такого омріяного поцілунку, він відчуває повноту буття, тож, повертаючись від дівчини, із задоволенням смакує їжею та питвом – великою порцією ковбасок з гірчицею знайомої вуличної торговки та пивом Алоїса («Дай-но мені ще одну сардельку, – сказав я, – смакує мені сьогодні життя!» (Ремарк, б. д.)). Вишуканою вечерєю, приготованою для Пат («У сьайві настільної лампи, позиченої в Гассе, виблискував ананас, найвитонченіша ліверна ковбаса, сьомга, пляшка шеррі...» (Ремарк, б. д.)), Роберт пригосчає бідного і вічно голодного студента Георга Блока та свою господиню пані Залевську.

Невимушена розмова Ленца з Пат у день перегонів також позначена наливанням та тостуванням. Під час напружених перегонів герої теж вряди-годи потроху «ковтають із пляшечки» (без означування напою). Протистояння на фініші, яке завершується перемогою «Карла», ознаменовано приходом шинкаря Альфонса із їжею та випивкою. Так, він частує компанію друзів бужениною, реберцями та холодним кюмелем. «Кюмель (Kummel у перекладі з німецької – «тмин») – гірка настоянка міцного алкоголю не нижче 40 градусів на насінні тмину, кропу та анісу» (Настойка тмина «Кюммель»..., 2016). Усі з насолодою смакують добірною їжею. За перекусом учасники вже домовляються про вечерю на честь перемоги. Гастрономічний дискурс тут, як і скрізь у тексті Ремарка, незмінно актуалізує мотив насолоди: «Гороховий суп з свинячим шлунком, вухами та ніжками, – почав Альфонс, смакуючи кожне слово так, що навіть на обличчі Патріції Гольман з'явився вираз глибокої пошани. – Звичайно, я частую» (Ремарк, б. д.). У цьому ключі доречно згадати і попередній епізод смакування бігосу, і сцену смакування свіжокопченою камбалою у перший день героїв біля моря («Шкірка у камбали була мов золотавий топаз. А як від неї пахло димком і морем!.. До того ж на підносі ще лежало кілька свіжих креветок» (Ремарк, б. д.)), і сцену поїдання раків у Альфонса – всі вони характеризуються гедонізмом та високим естетизмом.

Перший візит до помешкання Пат також виразно позначений речовим, зокрема харчовим та алкогольним, кодом: Роберта вражає витонченість та ошатність житла Пат, а довершує це враження вишукано подане частування: маленький столик на коліщатках, посуд із тонкого білого фарфору, срібні підноси з тістечками та «фантастично крихітними бутербродами», чай, кава, сигарети. Така вишуканість видається Робертові справжньою розкішшю («Засліплений, я дивився на всю цю розкіш» (Ремарк, б. д.)).

П'ятика Роберта в барі Фредді – це алкогольна какофонія, катастрофічне змішування усіх напоїв, діонісійство у чистому вигляді, яке завершується драматично і для самого бармена – він упивається та, як наслідок, втрачає робочу кондицію, тож Ленц перебирає на себе його обов'язки за стойкою («Готфрід <...> знав усі ціни, всі ходові рецепти коктейлів. Він розмахував відерцем, де розмішують коктейлі, так, ніби все своє життя нічого іншого й не робив» (Ремарк, б. д.)). Спершу Роберт п'є ром з Валентином – ром тут маркує початок алкогольної рефлексії героя-оповідача щодо життя, майбутнього та відносин із Пат, недарма хлопець вказує на «особливі стосунки» із цим напоєм після знайомства та побачення з дівчиною («Від сьогодні у мене з ромом особливі стосунки» (Ремарк, б. д.)).

Залишившись у барі сам і випиваючи чарку за чаркою, Роберт розмірковує над

життям, над відсутністю у ньому сталості, над своєю прив'язаністю до Пат, яка щоразу більше турбує його, над невмолимністю часу, яка врешті змиває все, та над тим, що і стосунки з Пат так само можуть бути недовговічними та завдати йому болю. Кульмінацією цього алкогольного дійства постає п'ятика з Фредом: «Випили дві чарки абсенту. Потім розіграли ще дві. Я виграв, але мене це не задовольнило. Тому ми повели гру далі. Але я програв аж на п'ятому разі, а тоді вже – тричі підряд» (Ремарк, б. д.). Принагідно зауважимо, що абсент, який фігурує у цій сцені, не належить до чільних напоїв Ремарка – у романі це єдиний випадок, коли герої його споживають. Згадаймо також безапеляційний вердикт «останнього романтика» Готфріда Ленца щодо випитого Робертом у той вечір і, зокрема, щодо вживання абсенту: «– Ану, дихни на мене! – сказав Готфрід. / Я дихнув. / – Ром, вишнева, абсент, – констатував він. – Пив абсент? От свиня...» (Ремарк, б. д.).

Початок грози, що символізує весняне оновлення природи, не залишається непоміченим героями: вони полишають приміщення бару, щоб на порозі спостерігати раптове перетворення («– За це можна б, власне кажучи, ще одну випити, – запропонував я. І Фред був не від того» (Ремарк, б. д.)). Власне, із початком змін у природі відбувається і зміна напою наших героїв – убік збільшення градусу, стилістика ж оповіді та кількість випитого лишаються незмінними: «– От бісова лакриця, – сказав я, ставлячи порожню чарку на прилавок. Фред погодився, що можна б випити чогось міцнішого. Він був за вишневу, я – за ром. Щоб не сперечатись, випили по черзі і того, й іншого. Щоб Фредові було менш клопоту з наливанням, узяли чарки побільше. Настрій у нас був чудовий» (Ремарк, б. д.). На занепокоєні погляди друзів Роберт зауважує: «– ну, трохи підпив, але не від горя, ні – від доброго настрою...» (Ремарк, б. д.).

Після п'ятйки Роберт, поборовши свої сумніви і непевність, іде до Пат зовсім інакшим – оновленим і цілісним: «У мене був чудовий настрій – якийсь прозорий, піднесений, такий, який буває, коли сп'янієш, а тоді перебореш своє сп'яніння. Зніяковілість зникла, ніч була сповнена глибокої сили і блиску, не було ніякої небезпеки, ніякої фальші» (Ремарк, б. д.). Тож п'ятика у Фредді (через екстаз сп'яніння) має всі ознаки діонісійського оновлення особистості головного героя – його символічної смерті в колишній іпостасі та подальшого відродження (згадаймо, Діоніс – давньогрецький бог вина та виноградарства, уособлення Вічного повернення, вмираючого та воскреслого божества, яке, за міфами, зазнає смерті через розтерзання і воскресає через зцілення та відновлення). Недарма сам Фредді, коли оклигує і приходить до тями після випитого, визнає, що «і так часом треба» (Ремарк, б. д.). Оновлення героя підсилюється семантикою грози та весняного оновлення природи: Роберт долає власну скутість, ніяковість та невпевненість – пережитий досвід та його осмислення роблять героя інакшим.

Знайомство з таксистами, виставляння одступного та вливання до їхніх лав відбувається у пивниці: Роберт замовляє подвійного кюмелю на всіх, за цим напоєм і відбувається замирення після бійки з Густавом. А після повернення Роберта до майстерні на відзначанні першого виїзду друзі збираються пити крющон з маренкою, оскільки з ними буде Пат. За висловом Ленца, «[ц]е буде вечірка серйозна, урочиста!» (Ремарк, б. д.). Крющон з маренкою, або травневий крющон (нім. *Maibowle, Waldmeisterbowle* – «крющон з підмаренником») – німецький алкогольний напій із сухого білого вина, настояного на листках підмаренника запашного, з додаванням цукру та ігристого вина (Травневий крющон, [б. д.]). Естетика оповіді у поєднанні з філософською проблематикою діалогів, які ведуться за столом, відсилає до стилістики симпосіону – античного бенкету як духовного акту та відповідного жанру літератури. Так, опис вина, столу та саду, де відбувається застілля, пахоців бузку тощо виразно перегукується з вимогами до місця проведення симпосіону – все (аж до пахоців квітів) гармоніює і налаштовує на високу урочистість духовного бенкету, а кольорова гама вина та асоціація із коштовними самоцвітами вмикає код естетизму та гедонізму: «Ми сиділи в садку маленького ресторанчика десь за містом. Вологий місяць, як червоний смолоскип, низько висів над лісами. Ніжно сяяли бліді свічки каштанів, запаморочливо пахнув бузок, а велике скляне барильце на столі перед нами,

повне запашного вина, ясним опалом іскрилося в непевному світлі тільки-но згаслого дня; останній його відблиск синюватою і перламутровою плямою жеврів у вині. Хазяїн уже вчетверте наповнив його нам» (Ремарк, б. д.). Очілником столу стає найстарший у компанії – художник Фердинанд Грау, який і задає головну філософську тему для застольної бесіди – невмолимість часу та швидкоплинність людського життя. За законами жанру симпосіону, застольні філософські сентенції та промови перемежуються тостуванням, а серйозні тези та обґрунтування – іронічними питаннями, звертаннями чи запереченнями:

– Життя, брати мої, це хвороба, а вмирання починається з дня народження. Кожен віддих, кожне биття серця – це вже елементи вмирання, це вже наближення до могили.

– І кожен ковток – теж, – додав Ленц. – Будьмо, Фердинанде! Часом умирання проходить надто просто (Ремарк, б. д.).

Поетика симпосіону виразно оприявлюється також у таких рисах: афористичність («Найзловісніше, брати мої, це час! Так, час! Ота мить, в яку ми живем і якою ніколи не володіємо»); «Найтяжча в світі хвороба, Фердинанде, це – мислити! Вона невидужна» (Ремарк, б. д.), урочиста пафосність звертань (Фердинанда до Пат: «Що скажете про нас, балакунів, ви, квіточка на бурхливій воді?»); «Срібна падаюча зірка над вируючою прірвою, хочете випити чарку з одвічним мешканцем всесвіту?» (Ремарк, б. д.), іронія («– Будьмо, Готфріде! Ти – моторна блоха на кам'янистому струмі часу» (Ремарк, б. д.)).

Натомість п'ятика Роберта після театру під час вечора танців з приятелями Пат позбавлена рис високого естетизму та гедонізму: Роберт ревнує Пат до її партнера по танцях і знову відгороджується від неприємної реальності, замовляючи собі раз у раз подвійну порцію рому. Сумні думки та слова пані Залевської про те, що Пат потрібен інакший чоловік – забезпечений, не дають йому спокою: «Я почав пити. Не так, як досі, але таки добре пити. Молодик з лисою головою почав до мене придивлятися. Спитав, що саме я п'ю.

– Ром, – відповів я.

– Грог? – перепитав він.

– Ні, ром, – ствердив я.

Він і собі покуштував та й поперхнувся.

– Фу! Щоб його... До цього треба звикнути... – сказав він з повагою в голосі» (Ремарк, б. д.).

Роберт злиться і відчужується від Пат, тож утіленням гіркоти героя у завершенні цього епізоду постає горілка («ми з міксером випили по чарці російської горілки. З міксером завжди можна відвести душу» (Ремарк, б. д.)). Після того, як Бройер близько третьої ночі відвозить Пат додому, психологічно виснажений ревнощами та сумнівами у собі Роберт вирушає по барах. Першою точкою його алкогольної одисеї постає бар Фредді, де герой замовляє півпляшки рому, відмовляючись від пропозиції Ленца додати портвейну (це був би вже згадуваний нами коктейль «Порто-Ронко»): «Не маю часу на експерименти. Хочу упитися» (Ремарк, б. д.). За цим фактом Ленц безпомилково визначає причину настрою товариша, рекомендує підсолодити душу лікерами.

Роберт п'є і під час гри в покер («Я пив, але не п'янів, тільки голова розболілась. Зелений змії не з'являвся перед очі... Лише все відчувалося гостріше. У шлунку щось палало» (Ремарк, б. д.)), а потім заходить випити «по одній» у кафе «Інтернаціональ», після чого, гостро переживаючи «тужливий порив до Пат», йде до пивнички Альфонса, де й сидить за випивкою до ранку, не бажаючи повертатися додому. Герой усвідомлює, що його поведінка деструктивна, але від цього ще більше злоститься сам на себе, розбиваючи чарку («Раптом щось тріснуло і потім забрязкотіло. Це я з усієї сили вдарив по столу чаркою і розтросив її» (Ремарк, б. д.)).

Гіркоту відчуттів героя увиразнює символіка останнього напою, який він вживає: «Альфонс дав мені випити на прощання ще великий бокал "Фернет-Бранка". У мене від цього щось легенько закалатало в голові. Вулиця не була вже рівною. Плечі налилися

оловом. Це мене доконало» (Ремарк, б. д.). Фернет-Бранка – це один із найвідоміших італійських бітерів (з нім. bitter – гіркий) – гірких міцних настояних на травах вермутів та лікерів (Lichine, 1987, р. 233), фернет – це категорія найбільш гірких із них (Fernet-Branca, n. d.). Як видається, у тексті Ремарк вдало обіграє семантику цього напою: одне із значень – цілющий бальзам (згадаймо, у рекламі цей напій завжди – від часу створення у 1845 р. і до сьогодні – позиціонується як цілющий еліксир від усіх хвороб – стимулюючий, тонізуючий, очищувальний, заспокійливий і розслаблюючий (Лікер Fernet-Branca, б. д.), тож недаремно гуру напоїв Альфонс обирає на завершення важкого попереднього дня та початку нового саме його. Друге, алегоричне значення (яке своєю чергою відсилає до прямого значення бітерів – гіркі) – гіркота: напій символізує саме це відчуття у душі Роберта: гіркота від болісної оцінки пані Залевської, від ревнощів та гострого усвідомлення власної невідповідності звичному світу Пат. І все ж, зауважимо, стосунки героїв і цього разу, після крутого піке, виходять на новий рівень: так, на світанку повернувшись додому після барів, Роберт бачить на сходах змерзлу Пат, яка чекала його всю ніч, – і тяжкі сумніви героя розвіюються.

Опозиція «ром – коньяк»

Спершу може здатися, що ром у Ремарка співвідноситься з коханням (знайомство з Пат, перше побачення, розвиток стосунків тощо), а коньяк – з дружбою (коньяк пили в чоловічій компанії: Роберт з Фердинандом або Ленц з Альфонсом). Але ця гіпотеза не підтверджується логікою тексту, бо, по-перше, у суто чоловічій компанії пили і ром, і коньяк (іноді одночасно), по-друге, Роберт і Пат теж пили разом як ром, так і коньяк. Більше того, в епізоді, де закохані тостують за вірність кохання та дружби і Роберт називає дівчину вірним другом, фігурує ром: «Принесли ром. Це був баккарді з лимоном.

– За тебе, мій вірний коханий, – сказала Пат, підіймаючи чарку.

– Мій старий, вірний друг! – відповів я» (Ремарк, б. д.).

В іншому ж епізоді наприкінці твору (остання розмова про кохання та смерть) коньяк маркує символічне єднання героїв – Роберт і Пат п'ють коньяк з однієї чарки, але при цьому Пат забороняє Робертові пити з нею з однієї чарки та цілувати її, щоб не наражатися на небезпеку. Протистояти таким заборонам смертельно хворої коханої героїні може, лише відбуваючись скупими репліками та кружляючи чарку за чаркою услід за її пригублюванням. Навіть під час власної застуди Роберт розважає Пат історіями зі свого життя, не полишаючи ні на хвилину, – «сигара в одній руці, чарка – в другій, з пляшкою коньяку в ногах» (Ремарк, б. д.)). Саме коньяк стає останнім напоєм, який Пат перед смертю п'є з коханим.

Із наведених прикладів стає зрозуміло, що логіка тексту і задум автора інакші. Але які? Постає питання: чому із кількох десятків запропонованих традицією пиття напоїв, вжитих у тексті, Ремарк обирає саме ці два – ром і коньяк – як семантичну пару чи опозицію сюжету, використовуючи поперемінно то один, то інший. Зауважмо, не один напій, як кальвадос у романі «Тріумфальна арка», а два – з певною черговістю. Спробуємо обґрунтувати сенс такої черговості.

Ром і коньяк маркують у романі почуття відданості, любові і дружби: але якщо ром – це втілення першопочатку і смаку життя, то коньяк – це символ завершення і смерті. Саме така семантика закріплюється за цими напоями і виразно окреслюється у тексті. Так, ром символізує життя, народження і зародження чогось нового: ром маркує зав'язку твору, а саме: день народження Роберта (витриманий ром – це подарунок друзів) і знайомство з Пат, перше побачення (розмова про ром, а також той факт, що на побаченні Роберт перебрав рому), розвиток їхніх стосунків (численні ситуації пиття та відвідини героями барів), перший візит до помешкання Пат (розбавлений ром, який Роберт із делікатності до почуттів дівчини п'є і хвалить), драматична відпустка із раптовим погіршенням здоров'я Пат, тонізуючим впливом рому на організм дівчини та розмовою героїв за бокалом рому про специфіку кохання їхнього покоління, відвідини Пат у санаторії. Коньяк – символ кінця (це класичний дигестив – напій, що п'ють на завершення трапези) – утілює завершення

певного циклу, руйнацію, смерть. Він фігурує в епізоді відвідин майстерні Фердинанда – митця, який малює портрети мертвих (!) людей, – маркуючи занепадницькі настрої художника та розмову про невмолимість часу і неминучу смерть; зустріч двох друзів – Ленца та Альфонса з трикратним випиванням коньяку «Наполеон» (згадаймо, після загибелі Ленца саме Альфонс вистежує і карає смертю його вбивцю); саме коньяк – це останнє, що п'є перед самогубством розчавлений зрадою дружини Гассе; коньяк «Наполеон» наливає засмученим друзям Альфонс під час провадження Пат до санаторію, з якого їй вже не судилося повернутися живою; коньяк, переданий Ленцем, у поїзді до санаторію тимчасово заспокоює сльози Пат; банкрутство автомайстерні виразно асоціюється з останньою пляшкою доброго коньяку, саме коньяк із однієї чарки п'ють Роберт і Пат перед смертю дівчини. Отже, якщо ром – це народження, смак життя і сонця, зав'язка, оновлення, нові почуття, відчуття і враження, відживлення, то коньяк – це завершення, руйнація і смерть, темрява і сутінки, трагічний фінал твору.

Коньяк нерозривно пов'язаний з образом художника Фердинанда та його песимістичною філософією життя як невмолимого наближення до смерті. Художник повсякчас має справу зі смертю, оскільки малює по фото портрети померлих людей (він, за визначенням Ленца, «старий товстий мертвописець» (Ремарк, б. д.), хоча йому лише 42 роки і він на якихось десять років старший за трьох товаришів). В епізоді відвідин майстерні художника герої п'ють коньяк, оскільки Фердинанд переконаний: «Година сутінків. Година самотності, година, коли коньяк смакує найкраще...» (Ремарк, б. д.), і далі: «Він налив чарки. – Будьмо, Роббі! Бо ж усі ми так чи сяк, а здохнемо... / – Будьмо, Фердинанде! За те, що ми поки що ще живі!» (Ремарк, б. д.).

Поява Ленца у Альфонса та зустріч старих друзів (вечеря у Альфонса після повернення Роберта і Пат з моря) ознаменована дружніми обіймами, жартівливими звертаннями й вигуками та трикратним випиванням коньяку «Наполеон», який на честь дорогого друга наказує подати Альфонс. Ця сцена – апофеоз дружніх узливань та радості зустрічі: товариші тричі залпом випивають цей першокласний «коньяк для мадонн», бо «як же можна його довго смакувати, коли така радість» (Ремарк, б. д.). Але окреслена вище семантика коньяку як завершення та смерті незримо вгадується і в цій сцені: менш як за пів року після бенкету Ленца вбито і серед усіх друзів саме Альфонсу вдається вистежити його убивцю.

Цю семантику підсилює і той факт, що на вечерю у Альфонса раки. У тексті Ремарка сцена споживання раків після повернення Роберта і Пат із нещасливого відпочинку біля моря, де у Пат раптово загострилася хвороба, виявляє риси гедонізму та високого гастрономічного естетизму: Альфонс перетворює вечерю на сакральний ритуал насолоди смаком, роздаючи усім учасникам цього священнодійства білосніжні серветки, а Пат – сніжно-білий кухарський кітель («Раки треба їсти спокійно, не боячись посадити пляму» (Ремарк, б. д.)). Сам Альфонс при цьому постає у ролі верховного жреця-містагога, недарма ж він переодягається з появою Пат на початку вечора. Анонсує раки як вершину гастрономічної насолоди, він у священному екстазі розпочинає свій ритуал частування:

«– Вам повезло. Сьогодні у нас є раки!

Він відступив на крок, щоб краще бачити, яке враження справили його слова. І таки влучив у ціль!

– До цього – бокальчик молодого мозельського винця, – майже прошепотів він в екстазі і відступив ще крок назад. / Альфонс був нагороджений бурхливими оплесками...» (Ремарк, б. д.).

Альфонс власноручно швидко і вправно розбирає раків для Пат, ніби здійснюючи магічний ритуал, а дівчина смакує, насолоджуючись ніжними шматочками м'яса: «Смакота! – Вона підняла свій бокал: – За ваше здоров'я. Альфонсе. / Альфонс урочисто цокнувся з нею і смакуючи випив свій бокал» (Ремарк, б. д.).

Ця гастрономічна сцена – одна з найкращих у романі і виступає утіленням повноти смаку життя: хвора Пат почувается здоровою, задоволеною і щасливою («– Чудово ми

повечеряли! – захоплено сказала вона. – Я дуже вдячна вам, Альфонсе. У вас було справді чудово!» (Ремарк, б. д.), герої насолоджуються смаком та ароматом страви і вина («– Добре вино, – мовив Ленц. / – “Граахський Абтсберг” минулого року, – пояснив Альфонс. – Мене радує, що ти добрав у нього смаку» (Ремарк, б. д.)). Але, попри безперечно позитивну семантику цього епізоду та виразні ознаки гедонізму, слід згадати, що рак у міфології належить до хтонічних істот, мешканців дна та потойбічного світу. У гастрономічній традиції багатьох народів м'ясо раків, попри дієтичну цінність та високі смакові якості, заборонено до вживання як нечисте. Крім того, здатність раків харчуватися падаллю опосередковано актуалізує семантику смерті: за сюжетом, двоє учасників цього бенкету (Ленц і Пат) згодом гинуть. Коньяк у фіналі цього гастрономічного епізоду безпосередньо втілює семантику завершення: «На завершення ми всі випили по стопці “Наполеона” і вже тоді попрощалися з Альфонсом» (Ремарк, б. д.).

Коньяк маркує ще одну смерть у романі – самогубство Гассе, якого покинула дружина, а Роберт за звичкою намагається заспокоїти його коньяком («...у мене склалося враження, що він трохи заспокоївся. Навіть випив коньяк» (Ремарк, б. д.)). У кінці цієї самої ХХ частини, де стає відомо, що Гассе повісився, також фігурує коньяк: «Я підійшов до шафи, вийняв пляшку з коньяком і налив собі чарку. То був добрий коньяк, і добре було те, що він був у мене. Я поставив пляшку на стіл. Останній раз із неї пив Гассе» (Ремарк, б. д.).

В епізоді провадження Пат до санаторію (ХХІ частина) поперемінно фігурують ром і коньяк, але саме коньяк кількісно переважає. Так, ром згадується лише на початку: перед виходом з дому Роберт потай від Пат поспіхом випиває чарку рому і розглядає своє змучене відображення в дзеркалі – йому дуже хочеться вірити у те, що його старання не марні і дівчина житиме. У сцені прощальної вечери у Альфонса перед від'їздом Пат (скупа оповідь із сухою констатацією страв та напоїв – утілення загального суму друзів та напруги) фігурує коньяк «Наполеон»: «Ще по стопці коньячку, – запропонував Альфонс. – Справжній “Наполеон”. Я ж його спеціально для вас припас. / Ми випили коньяку і встали з-за столу» (Ремарк, б. д.). Коньяк тут, як і в епізоді з раками, маркує завершення трапези і ширше – від'їзд Пат, ознаменовуючи завершення короткого відрізка спільного життя героїв і короткочасного щастя Роберта.

На завершення епізоду провадження маємо низку сцен у потягу, де також фігурує коньяк. Так, Ленц вже на ходу поїзда вручає Роберту загорнуту пляшку («Така річ завжди може знадобитися в дорозі. <...> це ніколи не буває зайвим!» (Ремарк, б. д.)). Згодом Роберт заспокоює цим коньяком сум і сльози Пат. Отже, наочно переконаємося, що з актуалізацією концептів хвороби та смерті (з моменту загострення хвороби Пат) у тексті роману кількісно і якісно починає переважати саме коньяк.

Зміни у настрої героя, а саме: зародження короткочасної надії Роберта на щасливе одужання і повернення Пат – засвідчує поява іншого напою, вже згаданого в алкогольному сюжеті твору, – вишнівки. Згадаймо, вишнівка фігурувала як знак доброго настрою у сцені діонісійської п'ятики у Фредді (з подальшою відключкою бармена та душевним оновленням Роберта). Подібну семантику, але без діонісійського екстазу та упивання до безпам'ятства, має вишнівка і в епізоді дороги до санаторію. Так, вранці у поїзді герой іде пити каву з вишневою наливкою («Ми пішли у вагон-ресторан. У мене раптом підвищився настрій. Все здавалося вже не таким страшним, як учора ввечері» (Ремарк, б.д.), і далі: «Підійшов кельнер, приніс каву. / – Принесіть мені ще й бокал вишнівки, – попросив я. Мені захотілося випити. Нараз все здалося таким простим. Там сиділи люди, які їхали в санаторій, навіть удруге вже, і це їм здавалося чимсь не більшим, ніж прогулянка в поїзді» (Ремарк, б. д.)). Як бачимо, ефект, що справляє вишнівка на героя, і першого, і другого разу дієвий (настрій у Роберта відчутно поліпшується), але скороминущий: за оновленням першого разу йде тяжка п'ятіка від ревнощів по барах і ресторанах (після вечору танців), а за поліпшенням другого разу – п'ятіка у барі Фредді від туги за Пат та розлуки з нею (після повернення із санаторію).

Подальший розвиток сюжету (низка драматичних та трагічних подій) виразно

співвідноситься зі зміцненням позиції коньяку в алкогольній схемі твору. Так, погіршення стану справ в автотранспортній Кестера та її подальше банкрутство (XXII частина) символічно виражається «останньою пляшкою доброго коньяку», яку друзі розпивають у майстерні.

Кульмінаційною точкою символічного протистояння рому та коньяку у творі постає епізод випивання друзів у барі Фредді. Так, після повернення із санаторію Роберт спершу за звичкою іде по вечеряти у кафе «Інтернаціональ», а потім, не годен всидіти вдома без Пат, – йде у бар Фредді, де, зустрівшись зі звичною компанією товаришів, замовляє і п'є протягом усього вечора ром: «В барі сиділи Валентин, Кестер і Фердинанд Грау. Ленц прийшов трохи пізніше. Я підсів до них і замовив собі чвертку рому. Самопочуття у мене все ще було злиденне» (Ремарк, б. д.). Фердинанд, який на той момент «уже чимало випив усякої всячини», за коньяком виголошує промову про Ніщо та їхнє таємне братство невдах – без мети і без майбутнього. Напої усіх інших учасників застілля не конкретизовано, акцентується лише на самому акті випивання та тостування. Семантична опозиція рому та коньяку особливо виражається у завершенні сцени промови Фердинанда: «Пийте, діти! Існують зорі, які ще й досі світять, хоча вже десятки тисяч світлових років тому зникли! Пийте, поки ще є час! Хай живе нещастя! Хай живе темрява! / Він налив собі повну склянку коньяку і випив. / Від рому в мене вже стукало в голові» (Ремарк, б. д.). Як видається, у цій ситуації наочно окреслено опозицію «ром–коньяк», оскільки Фердинанд – цей незмінний філософ і апологет смерті – п'є коньяк, не зраджуючи своєму напою. Роберт же, п'ючи свій улюблений ром, націлений на життя, він постійно думає про Пат і навіть вночі під час пиття, загубившись у часі, біжить потелефонувати їй до санаторію. У нього лише одна думка: тільки б вона жила.

У XXIII частині яскраво представлено святкування Різдва у кафе «Інтернаціональ», де Роберт після від'їзду Пат знову підпрацьовує піаністом, – з усіма працівниками та завсідниками закладу: збирається дуже барвиста публіка – повії, представники спілки скотопромисловців та товариства прихильників кремації. Як видається, окреслені верстви актуалізують семантику карнавалу: пишню вбрані повії з дешевими прикрасами, скотопромисловці (згадаймо, у карнавальній ході почесне місце завжди відводилося представникам гільдії м'ясників, які урочисто несли на тарелях свої вироби) та прихильники кремації (нагадування про смерть, адже ключове значення карнавалу – це пафос оновлення та життя, яке долає смерть). Так, недарма гастрономічне різноманіття столу зі смаженими поросятами та ялівцевою горілкою – як на кризові часи, зображені у творі, – це цілком заслуга сучасної гільдії м'ясників. Цей бенкет поєднує високе (хоральні співи та віншування) та низьке (обжирання в раблезіанському стилі). Прикладом останнього є парі на суто раблезіанську тему між керівником крематорію (!) Поттером та торговцем сигаретами Бушем про те, у який спосіб можна з'їсти більше – випиваючи чи насухо. Очільник спілки скотопромисловців (!) Гріголайт ухвалює рішення перевірити обидві теорії на практиці. Парі представлено Ремарком у суто раблезіанському стилі – їда як битва не на життя, а на смерть: «Перед обома учасниками суперечки зразу ж поставили по кілька великих тарілок з м'ясом, картоплею і капустою. Було покладено велетенські порції. Поттер мав право пити, що хотів, а Буш мав їсти насухо. Щоб змаганням надати більшого азарту, присутні почали битися об заклад – хто переможе. Гріголайт узяв на себе обов'язки тоталізатора. / Поттер вишикував перед собою півколом низку пивних кухлів, а між ними, наче брильянти, чарочки з ялівцевою горілкою. Більшість з рахунком 3:1 поставили заклад за нього. Тоді Гріголайт дав сигнал починати. / Буш пожирав люто, низько схилившись над тарілкою. Поттер вів боротьбу відкрито, тримаючись прямо. Приймаючи новий ковток питва, він кожного разу тріумфуюче гукав до Буша: “Будьмо!”, на що той відповідав ненависним поглядом» (Ремарк, б. д.). Перемогу у цьому двобой символічно здобуває Поттер – цей символізм утілює амбівалентність карнавального сміху: «“Кремація” перемогла», але перемогла із життєствердним звеселяючим принципом, утверджуючи єдність їжі та пиття. Далі після такої життєствердної перемоги керівника крематорію «пішов у хід коньяк», який вже звично для Ремарка ознаменовує завершення

усього суцього.

У різдвяному подарунку, який отримує на святі зворушений Роберт, крім гостинців та аксесуарів, є і обидва напої: чвертка рому від кельнера Алоїса та дві пляшки коньяку від хазяїна. Причому бачимо, що коньяку герой отримує у кілька разів більше, що теж символічно, адже він увійшов у стадію втрат, руйнації, завершення та смерті: втрати кохання і стосунків, смерті коханої людини, руйнації примарних надій на щастя.

Саме коньяк п'ють на брудершафт Ленца, для якого це Різдво постає останнім у житті (герой трагічно загине через три тижні потому), та Гріголяйт: карнавальну образність тут підсилює згадка про кров'яну і ліверну ковбасу, яку обіцяє прислати Готфрідові очільник спілки скотопромисловців. Згадаймо, величезні ковбаси були неодмінним атрибутом середньовічних карнавальних дійств. Але, як і скрізь у Ремарка, карнавальний сміх амбівалентний, а в нестримні веселощі вплетено згадку про війну (Гріголяйт, як і Готфрід та інші товариші, є ветераном війни).

Трагічні події у романі Ремарка (як-от убивство Ленца у XXIV частині) також хоч не безпосередньо, а опосередковано марковано випивкою: передчуваючи лихо, друзі шукають Ленца по залах засідання та пивницях. У творі зображено зародження нацизму (згадаймо, перша невдала спроба прийти до влади А. Гітлера 1923 р. отримала назву «Півний путч»). Так само, вже після загибелі товариша, герої шукають убивцю по пивничках. Випадкова зустріч з убивцею Ленца також відбувається в кафе на карнавалі з нагоди першого дня Масляної. Врешті висліджує і вбиває його саме хазяїн пивнички Альфонс.

У XXV частині драматичні події (закриття автомайстерні Кестера та продаж майна на аукціоні) поєднуються з комізмом ситуації прощанням з Матильдою Штос, у якій починається новий етап у житті (маємо жартівливу актуалізацію семантики рому) – вона від'їздить жити до доньки в інший регіон. Роберт втішає стару Штосиху припущенням, що там, на новому місці, теж має бути добра горілка чи слив'янка, але в тої «горе» – зовсім непитуший зять: «– В тім-то й горе. Мій зять виявився непитуший. Є такі люди, що нічогісінько не п'ють» (Ремарк, б. д.). На прощання друзі частують її останнім ромом: «Матільда хильнула ром з такою швидкістю, ніби вилила його крізь решето. Верхня губа у неї гарячкове тремтіла, вусики дрижали» (Ремарк, б. д.).

Погіршення здоров'я Пат та приїзд Роберта з Отто Кестером до санаторію також марковано алкоголем (Пат: «Мені можна все. Тепер мені все можна. Ми зйдемо вниз і там вип'ємо чого-небудь. Я подивлюсь, як ви п'єте...» (Ремарк, б. д.)). Герої відвідують санаторійний бар і п'ють вже згадуваний коктейль «Порто-Ронко». У цьому епізоді фігурує і його рецепт:

- Що ж ти хочеш випити? – запитав я.
- Коктейль з ромом. Такий, як ми завжди пили в барі. Ти знаєш рецепт?
- Це зробити неважко, – сказав я дівчині, що обслуговувала нас: – половина портвейну і половина ямайського рому (Ремарк, б. д.).

Пат важко даються обмеження, накладені хворобою та лікуванням, їй остогид «спеціальний» безалкогольний коктейль для хворих. Натомість дівчина залпом випиває бокал Роберта – для неї алкоголь стає смаком життя, не дарма вона, випивши, зауважує: «Ех, – зітхнула, – яке смачне!» (Ремарк, б. д.). І далі: «Ми ще кілька разів замовили порто-ронко, потім пішли до їдальні. Пат була чарівна. Її обличчя сяяло» (Ремарк, б. д.).

Алегоричну звістку про смерть молодої попутниці Пат Гельги Гутман (на питання Роберта, де Гельга Гутман, Пат після невеличкої паузи коротко відповідає, що та вибула, – і хлопець, як і читач, все розуміє) марковано червоним вином, через що вечір набуває конотативних рис поминальної.

Перший вихід Пат за межі санаторію (XXVI частина) утілює її прагнення позбутися обмежень, наблизитися до життя і поїхати «випити чогось апетитного». Як і на першому побаченні, вона обирає сухе мартіні: «Кельнер приніс нам мартіні. Напій був дуже холодний і ще іскрився під сонячним промінням» (Ремарк, б. д.). А перший вечір Роберта у суміжній кімнаті з Пат ознаменований його несподіваною появою перед дівчиною з

коньяком і порто-ронко.

В епізоді навчання Роберта ходити на лижах (XXVII частина) чоловіки п'ють «по бокалу дубоне». Як відомо, дубоне – це аперитив на основі кріпленого вина, ароматизованого корою хінного дерева та травами (Dubonnet, n. d). Його особливість – це гіркуватий присмак та протизапальні властивості (завдяки хініну). Якщо пряме значення напою у тексті – це протизапальні властивості (оскільки місце дії – протитуберкульозний санаторій), то алегоричне – це його гіркуватий присмак, що втілює Робертову гіркоту від усієї цієї ситуації.

Щоб розрадити Пат на вокзалі, Роберт купує їй цукерки з мигдалем та букет троянд, але розраду і полегшення дівчині приносить ром. Ром – це її смак життя: Пат знає, що їй відведено небагато часу, тому вона не збирається дотримуватися приписів та заборон лікарів – дівчина лише хоче відчувати повноту життя і побути трохи щасливою.

Однією з кульмінаційних точок алкогольного сюжету XXVII частини є таємна вечірка з горілкою та коньяком у санаторії – день народження юної іспанки, закоханої в росіянина, який живе одним днем, не відмовляючи собі у сигаретах та алкоголі: мешканці санаторію ніби згорають від хвороби та пристрастей, тож і напої відповідні: горілка (етимологічно виводиться від *горіти* – укр.) традиційно символізує згорання, гіркоту, горе. Коньяк тут також (вже звично для роману «Три товариші») утілює завершення і смерть. Так, у юну іспанку закоханий скрипаль, який терпляче очікує смерті щасливого суперника – все це глибоко неприємно Робертові: «Я вже налив собі і випив кілька чарок. Атмосфера в цих кімнатах гнітила мене. Неприємно було бачити Пат серед усіх цих хворих» (Ремарк, б. д.). Другою такою точкою, що підсилює семантичний зв'язок алкоголю і короткочасності людського життя та невмолимої смерті, є таємна втеча із санаторію у курзал на танці, де хворі відриваються на повну – танцюють, палять, п'ють («невеличка колонія недугів і смерті – гарячкова, прекрасна і приречена...») (Ремарк, б. д.). Бенкет із шампанським, який Роберт влаштовує Пат після повернення з танців, у кінці XXVII частини символізує бурхливість і скороминущість людського життя, що увиразнюється семантикою тостів за нездійсненне («за наше прекрасне життя»): пінистий келих шампанського – традиційна алегорія швидкоплинного життя, що підсилюється у тексті згадкою про смертельну хворобу Пат: «Вино... Злотова шкіра... Чекання... Безсоння... Тиша й тихенький хрип у коханих грудях...» (Ремарк, б. д.).

У XXVIII частині знаки пиття переважають. Так, згадка про випивку маркує звістку про смерть юної іспанки Рити та цілковите одужання її нещасливого залицяльника скрипаля, який, звинувачуючи увесь світ у своїх прорахунках, істерично благає Роберта випити з ним. Але Робертові глибоко огидний цей тип, тож він відмовляється.

Остання розмова героїв про кохання та смерть теж відбувається за коньяком: Роберт і Пат п'ють його з однієї чарки. А остання алкогольна згадка твору сугестивно оприявнюється через сприйняття циганської ресторанної музики з приймача перед смертю Пат («вечірній концерт з ресторану одного з будапештських парків. Крізь музику іноді чути було голоси відвідувачів ресторану, час від часу лунали дзвінки, веселі вигуки. <...> Можливо, вже теплий вечір, і люди сидять на вільному повітрі, а перед ними – бокали з жовтим угорським вином, у своїх білих кітелях бігають туди й сюди офіціанти, грають цигани...») (Ремарк, б. д.) – це образ, що символізує швидкоплинність життя та його скороминущі радощі, суголосний попередньому бенкету з шампанським. Останні в цій низці символи смерті – це розбите дзеркало (Роберт не хоче, щоб Пат бачила, наскільки вона змарніла) та розтрощений годинник, звук якого лякає дівчину своєю загрозливою невідворотністю.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Як бачимо, переважна більшість сцен та епізодів роману маркована назвами численних алкогольних напоїв, знаками пиття і сп'яніння або неодноразовими вказівками на кав'ярні, ресторани, бари, шинки та пивниці, які постають незмінним хронотопом існування героїв твору. Серед усіх напоїв, згаданих у романі «Три товариші», домінують у тексті ром та коньяк. Опозиція «ром – коньяк» маркує

семантично протилежні ситуації та епізоди: ром символізує першопочаток життя, зародження усього нового та народження, а коньяк – закінчення, руйнацію та смерть. Перспективним видається проаналізувати та порівняти семантику алкогольної образності у ранній і пізній творчості митця, а також порівняти семіотику алкоголю Ремарка та інших представників «втраченого покоління» (Е. Гемінгвея та Ф. С. Фіцджеральда).

Бібліографічний список

- Городнюк, Н. А., 2017. *Res incognita: семіотика речі у східнослов'янському модерністському романі першої половини ХХ століття: монографія*. Дніпро: Свідлер А. Л.
- Ефимочкина, Е., 2021. Спиртныя напитки в ключевых романах Ремарка. *Winestyle.ru* [online]. 10 Августа 2021. Доступно: <<https://winestyle.ru/articles/entertainment/remark-drinks.html>> (Дата обращения 12.04.2023).
- Затонський, Д. В., 1999. Перечитуючи Ремарка. *Вікно в світ*, 2, с. 73–89.
- Лікер Fernet Branca, [б. д.]. *Alcomag* [online] Доступно: <<https://alcomag.ua/ua/likier-fernet-branca-0-7-1/>> (Дата звернення 10.04.2023).
- Мохначова, О., 2009. Трансформація німецької версії «втраченого покоління» в пізніх романах Е.М. Ремарка (до проблеми самоідентифікації). *Україна і Німеччина: етнокультурні, лінгводидактичні та мистецько-духовні обміни, взаємозв'язки та взаємовпливи: зб. наукових праць*. Кривий Ріг, с. 131–139.
- Настойка тмина «Кюммель» в домашних условиях*, 2016. *Алкофан* [online]. Доступно: <<https://alcofan.com/recept-tminnoj-nastojki-kyummel.html>> (Дата обращения 10.04.2023).
- Порто Ронко (Porto Ronco) – коктейль с ромом и портвейном от Эриха Марии Ремарка*, 2021. *Алкофан* [online] 13 декабря 2021. Доступно: <<https://alcofan.com/koktejl-s-romom-i-portvejnom.html>> (Дата обращения 16.04.2023).
- Ремарк, Е. М., [б. д.]. *Три товариші*. Переклад Миколи Дятленка та Аркадія Плюта [online] Доступно: <<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3899>> (Дата звернення 20.02.2023).
- Травневий крющон, [б. д.]. *Вікіпедія* [online]. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Травневий_крющон> (Дата звернення 10.04.2023).
- Dubonnet, n. d. *Wikipedia* [online] Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Dubonnet>> (Accessed 10 April 2023).
- Fernet-Branca, n. d. *Wikipedia* [online] Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Fernet-Branca>> (Accessed 16 April 2023).
- Firda, R. A., 1993. *All Quiet on the Western Front: Literary Analysis and cultural Context*. New York: Twaine.
- Lichine, Alexis, 1987. *New Encyclopedia of Wines & Spirits. 5th*. New York: Knopf.
- Parvanova, M., 2003. «...das Symbol der Ewigkeit ist der Kreis». *Eine Untersuchung der Motive in den Romanen von Erich Maria Remarque*. Berlin: Tenea.
- Schneider, Th. F., 1994. *Erich Maria Remarque: Ein militanter Pazifist*. Köln: Kiepenheuer und Witsch.

References

- Dubonnet, n. d. *Wikipedia* [online] Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Dubonnet>> (Accessed 10 April 2023).
- Efimochkina, E., 2021. Spyrtnye napytky v kliuchevykh romanakh Remarka. [Alcoholic drinks in Remarque's key novels]. *Winestyle.ru* [online]. Available at: <<https://winestyle.ru/articles/entertainment/remark-drinks.html>> (Accessed 12 April 2023) [in Russian].
- Fernet-Branca, n. d. *Wikipedia* [online] Available at: <<https://en.wikipedia.org/wiki/Fernet-Branca>> (Accessed 16 April 2023).

- Firda, R. A., 1993. *All Quiet on the Western Front: Literary Analysis and cultural Context*. New York: Twaine.
- Horodniuk, N. A., 2017. *Res incognita: semiotyka rechi u skhidnoslovianskomu modernistskomu romani pershoi polovyny XX stolittia* [Res incognita: semiotics of the thing in the East Slavic modernistic novel in the first half of the 20th century]. Dnipro: Svidler A. L. [in Ukrainian].
- Lichine, Alexis, 1987. *New Encyclopedia of Wines & Spirits*. New York: Alfred A. Knopf.
- Liker Fernet Branca [Liqueur Fernet Branca], n. d. *Alcomag* [online] Available at: <<https://alcomag.ua/ua/likfernet-branca-0-7-1/>> (Accessed 01 April 2023) [in Ukrainian].
- Mokhnachova, O., 2009. Transformatsiia nimetskoj versii «vtrachenoho pokolinnia» v piznikh romanakh E.M. Remarka (do problemy samoidentyfikatsii) [The transformation of the German version of the "lost generation" in the late novels by E.M. Remarque (to the problem of self-identification)]. *Ukraina i Nimechchyna : etnokulturni, lnhvodyaktychni ta mystetsko-dukhovni obminy, vzaïemozviazky ta vzaïemovplyvy : zb. naukovykh prats*. Kryvyj Rih, 131–139 [in Ukrainian].
- Nastojka tmyna «Kiummel» v domashnykh uslovyiakh [Cumin tincture «Kyummel» at home], 2016. *Alcofan* [online] Available at: <<https://alcofan.com/recept-tminnoj-nastojki-kyummel.html>> (Accessed 01 April 2023) [in Russian].
- Parvanova, M., 2003. «...das Symbol der Ewigkeit ist der Kreis». *Eine Untersuchung der Motive in den Romanen von Erich Maria Remarque* [«...the symbol of eternity is a circle». An examination of motives in the novels of Erich Maria Remarque]. Berlin: Tenea.
- Porto Ronco – koktejl s romom y portvejnom ot Erykha Maryy Remarka [Porto Ronco – a cocktail with rum and port wine from Erich Maria Remarque], 2021. *Alcofan* [online] Available at: <<https://alcofan.com/koktejl-s-romom-i-portvejnom.html>> (Accessed 14 April 2023) [in Russian].
- Remarque, E. M., [n. d]. *Try tovaryshi* [Three Comrades]. Translated M. Diatlenko, A. Pliuta [online] Available at: <<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3899>> (in Ukrainian).
- Schneider, Th. F., 1994. *Erich Maria Remarque: Ein militanter Pazifist*. [Erich Maria Remarque: Militant Pacifist. Texts and interviews 1929–1966]. Köln: Kiepenheuer und Witsch.
- Travnevij kriushon [May wine], [n. d]. *Vikipediia* [online] Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Травневий_крюшон> (Accessed 10 April 2023) (in Ukrainian).
- Zatonskyi, D. V., 1999. Perechytuiuchy Remarka. [Rereading Remarque]. *Vikno v svit*, 2, pp. 73-89. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 30.04.2023.

N. Horodniuk

SEMANTICS OF ALCOHOL AND OPPOSITION “RUM – COGNAC” IN THE NOVEL “THREE COMRADES” BY E. M. REMARQUE

The article is devoted to the semantics of alcohol in the novel “Three comrades” by E. M. Remarque. The vast majority of scenes and episodes of the novel are marked with numerous alcoholic beverages, signs of drinking and drunkenness, or numerous references to cafes, restaurants, bars and pubs, which appear the dominant chronotope of the work. The article analyzes the semantic opposition “rum – cognac” in the novel.

Typically, Remarque’s semantics of drinking is considered in the context of “the lost generation” as a mental and/or physical anesthesia that dulls post-war traumas, pain, sadness, fear and disappointment, and the alcohol as a means of escaping from reality and forgetting things (it is confirmed by significant number of episodes). But some drinking scenes are full of high aestheticism and clearly convey the semantics of hedonism (full-blooded delight of taste, color,

aroma nuances, etc.), embody the poetics of the symposium. “Rum – cognac” opposition in “Three Comrades” marks semantically contrasting situations and episodes: rum symbolizes the beginning of life, the beginning of everything new and the birth, and cognac - the end, destruction, and death.

At first, it seems that Remarque's rum is associated with love (meeting Pat, the first date, relationship development, etc.), and cognac with friendship (cognac was drunk in male company: Robert with Ferdinand or Lenz with Alois). But this hypothesis is not confirmed in the text, since, firstly, both rum and cognac were drunk in an all-male company (sometimes at the same time), and, secondly, Robert and Pat also drank both rum and cognac together. Moreover, rum appears when the lovers toast to the fidelity of love and friendship and Robert calls the girl a faithful friend. At the end of the novel, (the characters' last conversation about love and death), cognac marks the symbolic unity of the characters - Robert and Pat drink cognac from the same glass. The cognac is the last Pat's drink with Robert before her death. These examples show that the author has a different idea and logic of the text. The question arises why, out of several dozen traditional drinks in the text, Remarque chooses these two - rum and cognac as a semantic pair or plot opposition, using one or the other alternately. Note that it is not one drink, like calvados in “Arch of Triumph”, but two - with a certain sequence. There is a certain logic in this sequence. Rum and cognac mark devotion, love and friendship in the novel, but if rum embodies the beginning and the taste of life, then cognac symbolizes completion and death. The semantics is fixed for these drinks and clearly outlined in the text. Thus, rum symbolizes life, birth and something new, rum marks the plot of the story: Robert's birthday (aged rum is a gift from friends), meeting Pat, the first date (the talk about rum and the fact that on the date Robert had too much of rum), the development of their affair (numerous drinking situations and visiting bars by the heroes), the first visit to Pat's apartment (diluted rum that Robert drinks and praises out of delicacy for the girl's feelings), the dramatic vacation with the sudden deterioration of Pat's health, the tonic effect of rum on girl's body and the characters' conversation over a glass of rum about the specifics of their generation's love, visiting Pat in the sanatorium. Cognac embodies the completion of a certain cycle, destruction, death. It appears in the studio of Ferdinand, an artist who paints portraits of the dead, marking his decadent mood and the talk about the relentless of time and inevitable death. Ferdinand, related to the concept of death, in most cases, drinks exactly cognac; the meeting of Lenz and Alphonse with the three drinks of Napoleon cognac (let us recall that after Lenz's death, it is Alphonse who tracks down and executes his killer); cognac is the last thing that Gasse, crushed by cheating on his wife, drinks before suicide. Alphonse pours Napoleon cognac for the upset friends when he escorts Pat to the sanatorium, she was never destined to return from. The cognac given by Lenz temporarily soothes Pat's tears on a train to the sanatorium. The bankruptcy of the garage is clearly associated with the last bottle of good cognac, it is cognac that Robert and Pat drink from the same glass before the girl's death. So, if rum is birth, the taste of life and the sun, beginning, renewal, new feelings, sensations and impressions, then cognac is completion, destruction and death, darkness and twilight, the tragic finale of the work.

Key words: *alcohol semantics, opposition “rum – cognac”, signs of drinking, aestheticism, olfactory detail, E. M. Remarque, the novel “Three comrades”.*